

דף לח

'כללו של ר' מאיר פרטו של ר' יהודה, כללו של ר"י פרטו של ר"מ'. אין לתמוה על התהפכות הסברות. ועוד, הלא בכל התורה הוא"ו מוסיף על ענין הראשון ולחבר בא – אך נראה לבאר שמחלוקתם היא כשאמר 'לא לך לא לך' – האם פרט הוא שהרי לא חיברם ב-וא"ו (כן סובר רבי מאיר) ושבועתו מתייחסת לכל פרט בפני עצמו, או אדרבה, אילו היו פרטים נפרדים, אין ה'שבועה' שהזכיר בתחילה מתייחסת על כל פרט ופרט, הלכך ודאי כוונתו לכלול כולם בשבועה הראשונה (רבי יהודה). ואולם כשהוסיף וא"ו יש צד לומר שהוא מושיך את ה'שבועה' לכל אחד ואחד (ר' יהודה), או שמא הוא"ו מכיל כלם בשבועה ראשונה ואין כאן אלא שבועה אחת כוללת (ר' מאיר). (עפ"י רמב"ן).

'אפילו חטה אחת בכלל חטים'. פרש ר"י בן מגאש (בפרוש השני. וקלסיה הרמב"ן. ודלא כפרוש רש"י) שאפילו אמר 'שבועה שאין לך בידי חטה ושעורה וכוסמת' – חייב על כל אחת ואחת, שלא תאמר הואיל ותבעו חטים ושעורים, אם היה אומר לו סתם 'שבועה שאין לך בידי (כלום. חזו"א)', היה במשמע רק חטים ושעורים אבל חטה ושעורה אחת יש לו, ולכך רצה לפרט ולפרש שאפילו אחת אין בידו, ולא בא לחייב שבועה על כל אחת ואחת – אין לומר כן, כי חטה אחת בכלל 'חטים' ולא הוצרך לפרש, שכל מה ששוחה פרוטה כלול בכפירתו בין מעט ובין הרבה, הלכך פירוטו בא לחייב על כל אחת ואחת.

'אמר רבי יוחנן: פרוטה מכולם מצטרפת. פליגי בה רב אחא ורבינא, חד אמר אפרטי מיחייב אכללי לא מיחייב'. שיטת רש"י והרמב"ן שלפי דעה זו שאין כאן אלא שבועות פרטיות, אין דברי רבי יוחנן מוסבים אלא על הרישא שכלל כולם כאחד, אבל אם פרט – אין צירוף בין המינים לפרוטה. ואולם דעת ר"י בן מגאש והרז"ה שגם לדעה זו הועילה עכ"פ הכללתו במה שפתח ואמר 'שבועה אין לך בידי...'. לענין זה שאם בין כולם יש פרוטה – חייב.

– גם לפי דעת האומרים שהגזול פחות משהו-פרוטה מחברו, כיון שאדם מוחל על כך הרי קנאה הגזול ונעשית שלו – ואם כן כיצד מצטרף גזל פחות משהו-פרוטה עם פקדון ותשומת יד להשלים לפרוטה – צריך לומר שהגזול היה לאחר שכבר קיבל פקדון וכו' שאין כאן מחילה כי הרי הגזלה משלימה לשיעור פרוטה (עפ"י קהלות יעקב סנהדרין כה).

לא הבנתי מאי שנא מה קדם, הלא מחל על תביעת חצי פרוטה הראשונה, ושוב כיצד מצטרף החצי פרוטה שלאחריו. וכבר עמדו על כך האחרונים (ע' בספר אפיקי ים ח"ב לט). ולכאורה צ"ל שבאופן שהחצי השני משלים לפרוטה אין מוחלים עליו. וא"כ ענין הצירוף שבכאן פירושה שתביעה אחת מועילה לתביעה אחרת ואינה נידונית לעצמה למחול עליה.

'והא תני רבי חייא הרי כאן חמש עשרה חטאות... והא תני ר' חייא, הרי כאן עשרים חטאות...'. מצינו כעין זה בכמה מקומות שברייטא דרבי חייא מסכמת הדינים והפרטים במספר נקוב – בפסחים מז: יומא כו: יבמות לג: מז: ב"ק ד: סנהדרין כה; כאן; ובחולין קלד.

'האי תנא דפרטי קא חשיב דכללי לא קא חשיב'. טעם הדבר, שודאי רבי חייא לא בא להשמיענו חשבון המנין בלבד, כמו שאמרנו בסמוך, אלא משמיענו שכשכפר לכמה אנשים מינים שונים חייב על כל מין ומין לכל אחד ואחד מן האנשים, הגם שאמר רק 'לא לך ולא לך' ולא פרט אצל כל אחד ואחד

אלא אצל הראשון. וכיון שזה עיקר חידושו, לא הוצרך להשמיענו אלא חיוב הפרטים ולא החיוב הכולל (תורת חיים).

(ע"ב) 'לדברי רבי שמעון קנס הוא תובע ולא בושט ופגם'. ואף על פי שאילו מעצמו היה נשבע 'לא אנסתי ופתייתי' – היה חייב, שהרי כופר גם את חיוב בושט ופגם [והרי בשבועת הפקדון אין צורך בתביעה, דוכחש בעמיתו כל שהוא, כדלעיל לב.] – כאן כיון שהלה תבע והתביעה מתייחסת לקנס – אין נכלל בשבועתו אלא מה שתבעו, שעל מה שתבעו – כפר (עפ"י רמב"ן). ואף על פי שהוא נשבע שלא עשה מעשה והרי ממילא נכלל הכל בשבועתו, מכל מקום לענין שבועת הפקדון צריך כוונת כפירת ממון, ואותו הממון שלא נתכוין עליו אינו בכלל שבועת הפקדון (חזון איש).

וכתב שם בחזו"א שלרבנן נשבע על שניהם ולכך חייב. וכמו שאמרו: 'אף בושט ופגם הוא תובע'. ואמנם בשו"ת הריב"ש החדשות (סו"י לב) דייק מלשון הגמרא 'ורבנן סברי לא שבק מידי דכי מודה ביה לא מיפטר ותבע מידי דכי מודה ביה מיפטר' דרבנן תביעתו מתייחסת (בעיקרה?) על בושט ופגם, אבל אם תביעתו על שניהם – היה פטור, שיש לומר שהשבועה אינה מתייחסת על כל התביעה אלא על מקצתה.

*

'תני לא לך... תני... תני...'

בצדק כל אמרי פי – הוא נגד (=כלפי) הגמרא, שפעמים אומר 'חסורי מחסרא' ופעמים אומר 'תני כן. ולא תאמר חס ושלום שהוא דבור זר, אלא הכל 'בצדק' (באור הגר"א משלי ח,ח).

פרק ששי – 'שבועת הדיינין'

'מנה לי בידך. אמר לו: הן. למחר אמר לו: תנהו לי. נתתיו לך – פטור. אין לך בידי – חייב. משמע שאינו נאמן לטעון טעיתי אתמול במה שאמרתי 'הן', ואף על פי שיש לו 'מגו' שיכול לומר 'נתתיו לך' והיה נאמן. והטעם, שהרי זה דומה כאילו באו עדים אתמול והעידו שהיה אצלו מנה, שאינו נאמן במגו לומר שהעדים טעו. והרי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, ואין לתלות בטעות אפילו אם טוען שטעה ויש לו 'מגו' (עפ"י ריטב"א להלן מ: מרדכי פ"ג דב"ב תקכד. וע' בראשונים גטין יד).
וכתב מהרי"ק (סה) שנראה שזה שאין מועיל מיגו לומר 'טעיתי', דוקא כשהודה בבית דין או על ידי עדים וקנין, שאדם מדקדק בדבר ואם לא היה ברור לו שהוא חייב לא היה מודה, אבל בלאו הכי נאמן לטעון טעיתי.

'מנה לי בידך. אמר לו: הן. אל תתנהו לי אלא בעדים... מפני שצריך ליתנו בעדים'. אם ומדוע מועיל להתנות כן לאחר מתן ההלואה, שלא לפורעו אלא בעדים – ע' להלן מא:

'אפילו תימא רבנן דאמרי בכינוי, ונפקא מינה צריך לאתפוישי חפצא בידיה'. מקור דין נקיטת חפץ, אפשר שנלמד מהשבעת אברהם אבינו לאליעזר, אף לפי זה צריך לתת טעם מדוע לא למדו חכמים משם שצריך להשביע בשם המיוחד כשם שלמדו משם דין נקיטת חפץ? ויש לומר שסוברים שבה' אלקי השמים משמע שמועיל גם בכינוי.

או אפשר שזה שצריך נקיטת חפץ – תקנת חכמים היא, להטלת אימה על הנשבע. ומוכן לפי זה שאין צריך נקיטת חפץ אלא בשבועת הדיינים ולא בשבועת עדות, ביטוי ופקדון (רא"ש).

א. גם בחדושי הרמב"ן והריטב"א מבואר שנקיטת חפץ אינה משנה את מהות השבועה, שלא בתורה שתופס הוא נשבע, אלא להחמיר עליו שלא ישבע – שהרי בשבועת העדות ושבועת הפקדון וביטוי בלא חפץ הם נשבעים. וע"ע בתורת חיים. אולם מדברי התוס' משמע שנקיטת חפץ מדאורייתא, מכך שהקשו מה טעם לא למדו נקיטת חפץ גם בשבועת העדות, ביטוי ופקדון.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א לב, ה) כתב נפקותא בשאלה זו: אם נשבע ללא נקיטת חפץ, שאמר רבא שחזור; מה הדין כאשר לא רצה לחזור ולהשבע – אם נקיטת חפץ נצרכת מדאורייתא הרי זה כאילו לא נשבע שבועה הראייה לו מן התורה שב"ד יורדים לנכסיו, ואם אינו אלא תקנת חכמים, ומן התורה הלא נשבע ונפטר – אין צריך לשלם, ככל שבועות מדרבנן שאם לא רצה להשבע אין יורדין לנכסיו (כדלהלן מא.). והביא שמלשון הרמ"א (חו"מ פו, ג) משמע שגם לענין תשלומים הרי זה כלא נשבע כלל. ואולם בדעת הרמב"ם צדד להפך.

ב. המאירי תרץ הקושיא מאברהם, שאעפ"י שנאמר בו ואשביעך בה' – כבר חזרה תורה לומר 'ובשמו תשבע' והכינויים בכלל 'שמו' הם.

דאמר רבא: האי דיינא דאשבע בה' אלקי השמים, נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחוזר. ואמר רב פפא: האי דיינא דאשבע בתפלין, נעשה כמי שטעה בדבר משנה... נקט רבא לשון זו ולא אמר 'האי דיינא דאשבע בלא נקיטת חפץ' – כי רצונו לומר שהדיין טעה בפירוש מימרא דרב ופרש שמשביעו 'בה' אלקי השמים' כמו שרצה רבינא לפרש בתחילה – הרי הוא כטועה בדבר משנה (תורת חיים; בן יהודיע). וכן רב פפא מתייחס לדברי רב: כיון שאמר רב ללמוד משבועת אליעזר, אם כן כשם ששם היתה השבועה על המעולה מכל חפצי המצוה, שהיא המילה שהיה מצווה עליה [שאף כי היו לו ספרים וחפצי מצוה שהרי קיים המצוות ולמד תורה – הלא גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, והמילה היא המצוה היחידה שנצטוו בה. ועוד שנצטער עליה ולכך חביבה עליו ביותר] – אף שבועת הדיינים צריכה להיות על החפץ המעולה מכל שאר חפצים, ועל כן הדיין המשביע בנקיטת תפלין ולא בספר תורה – הרי זה כטועה בדבר משנה וחוזר (תורת חיים).

על קושיית האחרונים ז"ל: אם נשבע ללא נקיטת חפץ, מדוע חוזרים ומשביעים אותו הלא מה נפשך, אם אין אתה חושדו שנשבע לשקר – אין כל סיבה להשביעו, ואם אתה חושדו שנשבע לשקר בשבועה ראשונה, הרי הוא חשוד על השבועה וכיצד משביעים אותו שוב – ע' תומים פז סק"ל; נתיבות המשפט; חזון איש חו"מ י, יט (הובא ביוס"ד ב"מ ה:); שו"ת שבט הלוי ח"ד קצה.

'שבועה מעומד. תלמיד חכם מיושב' – שהעמידה נצרכת משום הטלת פחד והמחשת חומר השבועה, ות"ח אין צריך התראה שיודע חומרת השבועה ועונשה (עפ"י ר"י מלוניל). ויש אומרים מפני עשה דכבוד התורה, וכמו בגמר דין (תורא"ש).

י"ל דנפקא מינה בטעמים, שאף לדעת האומרים גבי נקיטת חפץ שאם שנה בשבועה נוקט ס"ת כשאר כל אדם ואין לחוש לכבודו (עריטב"א), אך לפי הטעם הראשון י"ל שנשבע מיושב.

*

'שבועת הדיינין...'. הנהוג המקובל כיום בבתי דין שלא להטיל שבועה אלא מפשרין על השבועה, כלומר הנתבע שנתחייב שבועה משלם כשליש מן הסכום, תחת השבועה (עפ"י פסקי דין רבניים כרך טו עמ' 308 ועוד. וע' בחו"מ יב,ב ובשו"ת דברי מלכאל ח"ב קלג; 'דיני ממונות' ח"א שער ט פרק א סעיפים יט,כ עמ' שו).

'... והפלא הוא, שעם כל תוקף החומרה בשבועה – הזלזול בעון חמור זה הוא נורא מאד. ויש הרגילים בזה תמיד, ועל אחת כמה וכמה כשיש להם דין ודברים עם חבריהם, ומה גם כשבאים לדין בבית-דין. ומעשים בכל יום שאנו משתדלים בבית הדין להוציא כל מיני ספרי קודש מידי הצדדים, משום שברגע שרואים לפנינו ספר קופצים ונשבעים אפילו בלי רשות, בקלות דעת מדהימה' (מתוך דיני ממונות לגר"ע בצרי שליט"א ח"א עמ' תמח).

דף לט

'שכל העולם כולו נודעו בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא... הא למדת, דברים שאין אש ומים מכלין אותן, שבועת שקר מכלה אותן'. מפני שהקב"ה בורא כל העולמות – חותמו אמת, וכמו כן האמת היא חותם הבריאה וכח קיומה וחיותה. וזה שמאמת את השקר על ידי שבועת ה', משרה את השקר במקום האמת, ועל כן כמו שהאמת הוא חיות הבריאה, השקר השורה לעומתו הוא מחריב ומכלה את כל הבריאה ח"ו (עפ"י שם משמואל שבועות עמ' עד. ועל דרך זו במהרש"א).
ויש בזה ליתן טעם למבואר להלן שבשבועה אף צדיקי העולם נענשים, שהפגם הוא במציאות הבריאה, גם כשאינן אשמה.

– 'והשבועה לשוא, אע"פ שאין בה מיתת בית דין, ענשה חמור בידי שמים יותר מהרבה עבירות שיש בהן מיתות בית דין, כי הנשבע לשקר מחלל את השם שנאמר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלקיך. וחלול השם ענשו למעלה מכל העבירות, ולא נכתב כן על אחת מן העבירות אלא על השבועה לשקר ועל עבודה-זרה... ונכתבה אזהרת השבועה לשקר אחר אזהרת עבודה זרה, יען וביען כי השבועה לשקר נמצא בכנפיה עון חילול השי"ת... כי עון הנשבע לשקר בבית דין חמור מעונש העובד ע"ז בבתר מפני חלול השם...'

ואם חייבו בית דין את האדם להשבע שבועה והוא יודע אשר פיו דבר שוא – אסור לקבל עליו השבועה לאמר אנכי אשבע למען הפחיד את חברי, אע"פ שאין בלבבו להשבע. שנאמר 'לא תשא', ויש בכלל משמעו לא תקבל להשבע לשוא...'

וכן המסבב להשביע את חברו חנם – גדול עווננו, כגון שהיה חברו חייב לו מנה ויכפול על תביעתו למען יצא קו הדין על הודאתו למקצת להשבע שבועת התורה. או שתובע את חברו על חנם, אשר לא ידע ישאלהו, ומשביעו שבועת היסת. ואמרו רבותינו כי זה האיש נקרא גנב, שגונב דעת הבריות. ועליו נאמר 'הוצאתיה נאם ה'...'

ומי שהוא יודע שאם ישבע יחשדוהו בני אדם על שבועתו – יש לו להמנע ולחשוך נפשו מן השבועה לכבוד שמים, גם כי האמת אתו' (שערי תשובה לרבנו יונה ב,מה).

– 'שמעתי שתקנו הגאונים שאין משביעין עכשיו לא בשם ולא בכנוי, כדי שלא יהא העולם חרב על ידי החוטאים שרבו אלא שמחרימין אותו ומקללים אותו ומחרימין עליו בשופרות וכבוי נרות ומטות